

Politiek en 'dat getheoretiseer'

A.M.J. Kreukels

In het NRC-Handelsblad van 7 februari jl. reageert de minister-president geïrriteerd op een reeks van theoretische beschouwingen over verzuiling en minderheden. 'Dat getheoretiseer' wordt door hem afgeschilderd als een uit de hand gelopen nasleep volgend op een verwijzing zijnerzijds naar het in Nederland gebruikelijke patroon van zelf-organisatie als houvast voor een duidelijker positie van de islamitische gemeenschap in ons land. De theoretische beschouwingen hadden betrekking op de bruikbaarheid van verzuiling als opnieuw op te poetsen mechanisme van eigen bodem voor het verzoenen van de eis van eigenheid en integratie van allochtonen, meer in het bijzonder van de islamitische gemeenschap in Nederland.

De reactie van de minister-president vormt het middenpaneel van een door en door Nederlands tafereel. Het eerste paneel bestaat uit de gedoodverfde theoretische beschouwingen, aangejaagd door een mijmering van de premier over de voordelen van zelf-organisatie voor de islamitische gemeenschap in ons land. Het rechterpaneel toont op zijn beurt de reacties op het uitvaren van de minister-president van de zijde van de scribenten, grotendeels alweer in hetzelfde NRC-Handelsblad. Daarin worden de ingenomen posities maar ook de theoretische strekking verdedigd.

Gaat het hier om een onbelangrijke episode waarover men vooral geen ophef moet maken? Dienen alle partijen weer over te gaan tot de orde van de dag? Is dit voorval onbetekenend in het licht van een open debat op het raakvlak van maatschappij, beleid en wetenschap (dat juist in 'Beleid en Maatschappij' hoog in het vaandel staat geschreven)? Ik denk van niet. Deze storm in een glas water en confrontatie tussen politiek en wetenschap vormen een geschikte aanleiding voor enkele waarnemingen en

kanttekeningen. Het noopt ertoe nog eens stil te staan bij de attitudes ten aanzien van meer theoretisch gekleurde bijdragen in het doorlopende debat op het kruispunt van maatschappij, politiek en wetenschap.

Zoals vaak bij aanvaringen zijn er meer zaken in het geding. Het is niet alleen de betekenis die deze theoretisch gekleurde bijdragen voor het politieke debat kunnen hebben. De eerste steen des aanstoots in de reactie van de minister-president lijkt te zijn dat in Nederland problemen meteen in bepaalde theoretische kaders worden geplaatst, terwijl een nuchtere benadering, die van de zaak zelf uitgaat en 'lopende weg' tot een adequate aanpak leidt, voor de hand ligt. Gegeven de neiging in ons land bijna alle belangrijke aangelegenheden vanuit beginselen te wegen en daaraan te meten, heeft de minister-president geen ongelijk als hij in zijn métier van bestuurder en politicus ruimte vraagt om in de dagelijkse politiek naar bevind van zaken politiek te bedrijven en te besturen. Wanneer de irritatie is ingegeven doordat de omgeving de politiek zelf onvoldoende ruimte gunt en meteen met modellen klaar staat alsof het politieke bedrijf alleen en uitsluitend daarop kan varen, kan men begrip opbrengen voor de reactie en de geladenheid daarvan. Dat geldt zeker als men zich realiseert dat menig 'theoretiserend' scribent er niet voor terugdeinst geheel of half op de stoel van de bestuurder/politicus te gaan zitten. Overigens is de neiging om in elkaars vaarwater te komen aan beide zijden waarneembaar. Heeft de minister-president in zijn geruchtmakende Nijmeegse rede in 1990 bij de opening van het academisch jaar niet de jas van een beschouwende theoreticus aangetrokken, toen hij vrij zijn gedachten liet gaan over de kwalen waaraan Nederland in het bijzonder leed? Het gevolg was een uitgesproken en

ferme repliek op het gehalte en de waarde van deze 'theoretische' bijdrage. Hier was het de wetenschap die – gegeven de rolverdeling in de samenleving – de politicus terug dreef in zijn eigen hok.

Er valt nog een andere bron van irritatie bij de minister-president te onderscheiden. In zijn reactie wijst hij haast venijnig op de afstand die bestaat tussen de abstracte beschouwingen en datgene wat de mensen van de islamitische gemeenschap zelf ervaren, hoe zij zelf reageren op hun situatie, welke voorstellen en initiatieven in eigen kring leven. Voor theoretische beschouwingen is een dergelijke aantijging een serieuze zaak. Ook hier ben ik geneigd begrip te hebben voor de reactie van de minister-president. Immers in het minderheden-onderzoek is in het algemeen – voor zover ik dat kan waarnemen – het aanboren van ervaringen, percepties en reacties en inzichten van etnische en levensbeschouwelijke bevolkingscategorieën zelf nog steeds beperkt, al is daarin de laatste jaren enige vooruitgang te bespeuren. Als de theoretische beschouwingen over verzuiling als model voor een combinatie van eigenheid en integratie onvoldoende aansluiten bij de definitie van de situatie van de betrokkenen kan men dat terecht als een belangrijk manco beschouwen. De adequaatheid van de theoretische beschouwingen wordt immers in het bijzonder bij het vertalen naar de praktijk in belangrijke mate bepaald door het niet in strijd zijn met die directe ervaringswereld. Toch heeft ook dit verwijt niets met de waarde van theoretiseren op zich te maken, maar met de wijze waarop in theoretisch gekleurde analyses de problemen omschreven en geïnterpreteerd worden.

Hiermee zijn – met een bepaalde mate van begrip – de concrete stenen des aanstoots opgespoord. Er werd echter ook geconcludeerd dat die verwijten in wezen niet op het theoretiseren zelf betrekking hebben. Waarom wordt het verwijt dan over de boeg van 'het getheoretiseer' gespeeld?

Is hier niet sprake van een in ons land karakteristieke reactie? Men kan stellen dat de kern van de gememoreerde aanvaring verband houdt met een meer algemeen, diepgeworteld wantrouwen, zo niet afkeer van theoretisch gekleurde bijdragen. Dat komt al tot uiting in de typering van theoretisch gekleurde bijdragen als abstracte beschouwingen die ver van de realiteit heten af te staan. Het is dan ook

niet verwonderlijk dat velen de afwijzing van dit getheoretiseer, door de minister-president bondig aan de kaak gesteld als een typisch sociologendebat, terecht vonden. Dat afgeven op theoretisch gekleurde bijdragen is niet alleen kenmerkend voor onze politiek en onze samenleving. Het kleurt ook onze wetenschappelijke wereld. In de dagen na 7 februari registreerde ik in mijn universitaire omgeving gegniffel naar aanleiding van de reactie van de minister-president. Vooral de pejoratieve typering als 'sociologendebat' deed het goed bij aanverwante disciplines in de alfa- en gammasfeer. Er was daarbij sprake van leedvermaak, maar ook van begrip en adhesie voor dit uitvaren naar de scribenten.

Op deze manier illustreert deze episode weens de afstand die in Nederland bestaat ten aanzien van filosofie en theorie als zodanig. De ruimte die gelaten wordt aan op theorie gebaseerde bijdragen in het politieke debat is beperkt. Een van de verklaringen voor dit verschijnsel is de doordrenking van ons maatschappelijk en politiek bestel met beginselen die afgeleid zijn van (levensbeschouwelijke) stromingen. Debatten lijken grotendeels geleid te worden door in godsdienstige of andere stromingen aangehangen waarden en beginselen. Zoals Ernest Zahn het wat overtrokken typeert: 'Een toonaangevende intellectuele elite in de zin van een literair en filosofisch geschoolde groep heeft in Nederland van oudsher geen kans gekregen zich te profileren en een monopolie op een geestescultuur die respect inboezemt, te verwerven', en iets verder: 'Het niet tot ontwikkeling komen van een dominerende intellectuele elite in het cultuurpatroon was een prijs die Nederland betaalde voor zijn op de godsdienst gebaseerde democratie' (Ernest Zahn, Regenten, rebellen en reformatoren; Een visie op Nederland en de Nederlanders, Amsterdam 1989, resp. p. 50 en p. 51). In een dergelijke beginselen-cultuur is er minder voedingsbodem en ruimte voor primair op wetenschappelijke disciplines gebaseerde theoretische bijdragen.

Als er één onderwerp is dat treffend illustreert hoe belangrijk het in ons land is om – aanvullend op beginselen – 'nuchter' te theoretiseren, is dat juist de positie van de etnische en levensbeschouwelijke minderheden in ons land. In die context dringt zich al snel de noodzaak op van inzicht in de betekenis van verzuiling voor het verzoenen van de eis van

integratie en eigenheid van bij voorbeeld de islamitische gemeenschap in ons land.

Theoretisch gefundeerde bijdragen zijn hard nodig in relatie tot de aanpak die in de politiek nu aarzelend wordt ontwikkeld. Ph. Muus, verbonden aan het Centrum voor Migratieonderzoek van de Universiteit van Amsterdam, stelt enigszins theatraal, maar niet ten onrechte, in het NRC-Handelsblad van 7 maart jl. hoe onzekerheid, onvoldoende inzicht en greep op het onderwerp het beleid op dit gebied bepalen. Dit naar aanleiding van twee recente beleidsnota's: het 'Memorandum over de toekomstkansen van allochtone jongeren' van het ministerie van Binnenlandse Zaken en het niet-openbare rapport van de interdepartementale stuurgroep Immigratiebeleid.

Blijkbaar kost het de politiek blijvend veel moeite om dit probleem adequaat te definiëren en vervolgens passend tegemoet te treden. Juist bij dergelijke beladen maatschappelijke vraagstukken valt steeds weer op hoe hard nodig een goed doortimmerde theoretische analyse is, maar ook hoe de omgeving – vaak vanuit het aanhangen van beginselen – die bijdrage blokkeert of afzwakt. Dient men het vraagstuk van de allochtonen als rassenprobleem te definiëren? (n.b. een dergelijke invalshoek blijkt steeds in belangrijke mate een taboe in politiek en theorie) of als structureel migratieverschijnsel? (n.b. daarvoor is nog onvoldoende steun in wetenschap, politiek en samenleving) of zinkt het allochtonenvraagstuk op termijn weg in een meer geshakeerde sociale segmentatie, waar andere kenmerken dan die van allochtone afkomst meer bepalend zijn? Die vraagstukken verwijzen vanzelf naar theoretische analyses, gebaseerd op inzichten uit uiteenlopende disciplines, waarbij de inspiratie en de resultaten teruggaan op ervaringen in uiteenlopende perioden en landen.

De gewraakte theoretische beschouwingen van Zijdeveld, In 't Veld, Lijphart, Goddijn en anderen

hadden betrekking op een typisch Nederlands specimen: het verzuilingsmodel als mechanisme van integratie met behoud van eigenheid. Juist tegen de achtergrond van het vraagstuk van de migratie en migranten is het ijken van dat model ook in relatie tot mechanismen voor het tegemoetkomen aan eisen van integratie en eigenheid in andere landen een belangrijke opgave. De genoemde beschouwingen zijn een eerste stap, als men zich realiseert dat het hier niet alleen gaat om een Nederlandse aangelegenheid, maar om een vraagstuk dat in belangrijke mate op bovennationaal niveau en in de context van internationale verhoudingen wordt bepaald. Maar het gaat hier ontegenzegglijk om een broodnodige en waardevolle reflectie die de actuele betekenis en inhoud, de voors en tegens van het verzuilingsmodel verheldert, deze keer in termen van theoretische analyse en niet primair vanuit het aanhangen van (bepaalde) beginselen. Op deze wijze wordt stapsgewijs toegewerkt naar een beter inzicht in de mogelijke mechanismen voor integratie met voldoende ruimte voor eigenheid van minderheids-categorieën. De bijdragen van de genoemde scribenten zijn in dat opzicht verhelderend en verdienen alle steun, juist ook met het oog op de concrete politieke bedrijfsvoering anno 1992.

Het feit dat Nederland – waar het gaat om belangrijke vraagstukken in de samenleving – steeds meer te maken krijgt met percepties en theoretische interpretaties over de grenzen heen, is een extra argument om in ons land, naast het reflecteren vanuit beginselen, meer ruimte te geven aan theoretische bijdragen vanuit wetenschappelijk-disciplinaire invalshoek. Nogmaals, het debat over de islamitische zuil, waarvan deze opwinding tussen politiek en wetenschap deel uitmaakt, illustreert dat treffend.

In die zin is een krachtig afstand nemen van het verwijt van de minister-president over het getheoretiseer in de politiek op zijn plaats.